

MARIUSZ KORCZYŃSKI
AGATA ŚWIDZIŃSKA

Wrażliwość międzykulturowa studentów z pogranicza polsko-ukraińskiego

Streszczenie: Kompetencje do komunikacji międzykulturowej zostały uznane jako niezbędne do funkcjonowania we współczesnej rzeczywistości społecznej, czego przykładem jest m.in. aktywność młodzieży w programach wymiany międzynarodowej na uczelniach w ramach programu Erasmus czy uczestnictwo uczniów szkół ponadgimnazjalnych w programie Comenius. Wzrosła również popularność podejmowania przez młodzież studiów na uczelniach poza granicą własnego kraju. Ten rodzaj kontaktów sprzyja poznawaniu odmiennych kodów kulturowych, dostrzeganiu i oswajaniu się z Innością, uczeniu się i budowaniu poprawnych relacji międzykulturowych. Inność na poziomie kultury stała się elementem codzienności także z powodu migracji ekonomicznych, turystyki kulturowej czy współpracy ponadgranicznej w sferze ekonomiczno-gospodarczej w ramach programów unijnych. Warto podkreślić, że kiedy nie dochodzi do faktycznego kontaktu pomiędzy jednostkami, wówczas Inny może być postrzegany stereotypowo, często jako zagrożający, a nie interesujący.

Literatura naukowa, w tym polska, dostarcza wielu opracowań na temat efektów międzykulturowych relacji¹, tym samym tworząc coraz szerszą perspektywę proponowanych rozwiązań i ujęć metodologicznych: sposobów zbierania danych i pomiaru tych kompetencji. Dla pedagogów otworzyła się zatem przestrzeń wymiany myśli, kreślenia nowych rozwiązań edukacyjnych i wychowawczych. Także weryfikowania i pogłębiania dotychczasowych wyników badań nad kompetencjami do komunikacji międzykulturowej.

W niniejszym tekście zaprezentowano wyniki badań przeprowadzonych wśród studentów polskich i ukraińskich studiujących na uczelniach wyższych w Lublinie.

---

¹ Por. J. Mikułowski-Pomorski: *Jak narody porozumiewają się ze sobą w komunikacji międzykulturowej i komunikowaniu medialnym*. Kraków 2007, Universitas; S. Magala: *Kompetencje międzykulturowe*. Warszawa 2011, Wolters Kluwer; J. Muszyńska, W. Danilewicz, T. Bajkowski (red.): *Kompetencje międzykulturowe jako kapitał społeczności wielokulturowych*. Warszawa 2013, Wydawnictwo Akademickie Żak; J. Nikitorowicz M. Sobecki, W. Danilewicz, J. Muszyńska, D. Misiejuk, T. Bajkowski: *Kompetencje do komunikacji międzykulturowej w aspekcie wielokulturowości regionów i procesów migracyjnych*. Warszawa 2013, Wydawnictwo Akademickie Żak.

Do badań wykorzystano Skalę Wrażliwości Międzykulturowej autorstwa G. Chena i W. Starosty² przetłumaczoną na język polski i ukraiński. Jest to pierwsze w Polsce badanie tym narzędziem i traktowaliśmy je jako pilotażowe.

Słowa kluczowe: kompetencje międzykulturowe, edukacja międzykulturowa, wrażliwość międzykulturowa, komunikacja międzykulturowa.

Osadzenie teoretyczne

Charakter pogranicza polsko-ukraińskiego kształtował się z jednej strony na zasadzie zapożyczeń i wymiany, dostrzegania podobieństw i wchodzenia w interakcje, a z drugiej był wynikiem historycznych zaszłości (krzywd i urazów) będących podstawą kształtowania i upowszechniania stereotypów narodowych i uprzedzeń obu grup wobec siebie. Badania J. Błuszkowskiego³ potwierdzają, iż w świadomości Polaków istnieje negatywny obraz Ukrainca, którego traktuje się z dystansem. Jak pisze J. Nikitorowicz: „Polacy spostrzegają Ukraińców, wymieniając najczęściej cechę gościnności, jednak już w drugiej kolejności – agresywność, następnie chęć szybkiego zarobku, brud, lenistwo, pijaństwo, w następnej kolejności patriotyzm, szczerłość, kłótniwość, chamstwo, zaborczość, bandytyzm, złodziejstwo, dumę, bezwzględność. Z kolei młodzież ukraińska wskazała na takie cechy Polaka: patriotyzm, racjonalność, praktyczność, kulturalny sposób bycia, chciwość, religijność, chęć szybkiego bogacenia się, uprzejmość, rozsądek, poczucie humoru, gościnność, gospodarność”⁴. Jednakże J. Nikitorowicz⁵ wskazuje też, że młode pokolenie Polaków, Ukraińców i Białorusinów chce kształtować swoją tożsamość na wartościach umożliwiających im integrację, współpracę, wzajemną wymianę. Optymizmem napawa fakt, że obszar pogranicza polsko-ukraińskiego jest obecnie przestrzenią budowania pozytywnych relacji, np. poprzez współpracę i wymianę w ramach projektów kulturalnych czy edukacyjnych.

² G. W. Chen, W. J. Starosta: *Intercultural communication competence: a synthesis*. „Communication Yearbook” 1996, No. 19, Routledge, s. 353–383.

³ J. Błuszkowski: *Stereotypy narodowe w świadomości Polaków*. Warszawa 2003, „Elipsa”, s. 215–216.

⁴ J. Nikitorowicz: *Młodzież pogranicza kulturowego Polski, Białorusi i Ukrainy wobec integracji europejskiej*. Białystok 2000, Wydawnictwo Uniwersyteckie „Trans Humana”.

⁵ Tamże, s. 122–123.

Nadal jest to obszar wymagający działań edukacyjnych niwelujących negatywne komponenty postaw. Pogranicze kulturowe jako kontekst determinuje postrzeganie określonych zachowań komunikacyjnych, tworzy przestrzeń do kształtowania kompetencji do komunikacji międzykulturowej.

W literaturze przedmiotu znaleźć można szereg klasyfikacji pogranicza. Jedną z nich jest podział dokonany przez J. Nikitorowicza, który zakłada istnienie: pogranicza w rozumieniu terytorialnym, pogranicza treściowe w kulturze, pogranicze interakcyjne, pogranicze osobowo-wewnętrzne⁶. W niniejszym artykule przyjęto rozumienie pogranicza w ujęciu interakcyjnym, które definiowane jest jako „...najszerza z perspektyw ujmowania pogranicza. Nie muszą mieć miejsca zapożyczenia, wspólnota, podobieństwa językowe, obyczajowe, wspólne losy i przeżycia, ale jest wola poznania, porozumienia i dialogu, chęć interakcji mimo różnic, a właściwie dzięki nim. Można to uznać za ustawiczny proces komunikacji międzyludzkiej, przechodzenia od monologu do dialogu kultur, od dominacji stereotypów i uprzedzeń do wzajemnego zrozumienia, tolerancji i uznania”⁷.

Kulturotwórczą funkcję na pograniczu polsko-ukraińskim stara się pełnić Lublin, inicjując i wzmacniając interakcyjny jego charakter poprzez rozległe, szerokie i otwarte kontakty z Ukrainą. Był on, historycznie ujmując, miejscem przenikania się wielu kultur, religii, języków. Odwołując się do swej przeszłości, jego władarze tworzą od kilkunastu lat przestrzeń i warunki do budowania międzykulturowości, jako wartościowego zjawiska społeczno-kulturowego. W myśl idei otwartości dla współistnienia wielu kulturowych wzorów, które poprzez kontakt społeczny ich nosicieli, wzajemnie na siebie oddziałując, tworzą swoisty obszar inspiracji i wymiany. Uruchamiając tak pojmowaną przestrzeń i mając na względzie postulat życiodajnego pogranicza, tworzone są warunki do budowania dialogu opartego na wzajemnym poznaniu, szacunku i zrozumieniu. Wówczas wartość pogranicza przekłada się na rozwijanie kompetencji do komunikacji międzykulturowej, które stając się dyspozycją jednostek i grup, zmieniają je na wrażliwe kulturowo.

Komunikacja międzykulturowa zawsze dokonuje się w jakiejś przestrzeni, która ma charakter kontekstualny. Konteksty „powinny być postrzegane w kategoriach zachowań ludzkich w danym środowisku, przy czym chodzi

---

⁶ J. Nikitorowicz: *Wielokulturowość – Pogranicze – Człowiek pogranicza. Ku paradygmatowi współistnienia, zachowania i kreowania pokoju*. „Drohiczyński Przegląd Naukowy” 2014, nr 6, s. 180–182.

⁷ Tamże, s.181.

tu o społeczne konstrukty, a nie fizyczne lokalizacje”⁸. Zestaw własności kontekstu składa się z nadanych mu przez uczestników (aktorów społecznych) znaczeń w procesie interakcji, zawierających się w określonym czasie i przestrzeni. „Interakcje zachodzą w określonych sytuacjach, zaś w każdej sytuacji odnajdujemy określony kontekst interakcji. Tym samym możemy wyróżniać wiele odmiennych kontekstów, które wymagają zróżnicowanych zachowań w zależności od środowiska, w jakim ludzie się znajdują”⁹. Obszar pogranicza tworzy warunki do budowania wielu kontekstów wynikających ze specyfiki interakcji między przedstawicielami różnych kultur. Tym bardziej, że „pogranicza, rozumiane, jako leżący poza centrum obszar zróżnicowań, inności i odmienności, gdzie można porównywać, odkrywać, negocjować i prowadzić dialog, stają się naturalnym środowiskiem współczesnego człowieka [...]”¹⁰. Jest to obszar ciągłego przenikania się wielu historii i biografii.

Zdaniem D. Misiejuk¹¹ kompetencja do komunikacji międzykulturowej „to zespół przekonań, nawyków oraz umiejętności, które pozwalają jednostkom na efektywne funkcjonowanie w środowisku wielokulturowym”. Uznając wielokulturowość za fakt, kompetencje do komunikacji międzykulturowej są szczególnymi predyspozycjami człowieka, nabywanymi ustawicznie w wyniku interakcji, złożone umiejętności warunkujące efektywność funkcjonowania w różnych sytuacjach społecznych wywołanych odmiennością kulturowych tradycji¹². Istotne znaczenie ma tu wychowanie, jako proces kształtowania tożsamości kulturowej jednostki. Potencjał osoby do działań w środowisku zróżnicowanym kulturowo „pozwala na wyznaczenie obszarów, które ów potencjał budują, oraz badanie osiągnięć jednostek”¹³. Pierwszy

---

⁸ J. Niedbalski: *Kontekst*. W: P. Chomczyński, K. Konecki (red.): *Słownik socjologii jakościowej*. Warszawa 2012, Difin, s. 147.

⁹ Tamże.

¹⁰ J. Nikitorowicz: *Edukacja regionalna i międzykulturowa*. Warszawa 2009, WAiP, s. 125.

¹¹ D. Misiejuk: *Kompetencje do komunikacji międzykulturowej w świetle procesów samooceny w warunkach historycznego zróżnicowania regionu i procesów migracyjnych – komunikat z badań*. W: J. Nikitorowicz, A. Sadowski, M. Sobeci (red.): *Kompetencje do komunikacji międzykulturowej*, „Pogranicze. Studia Socjologiczne” 2013, tom XXI, s. 37.

¹² Por. J. Nikitorowicz: *Kompetencje do komunikacji międzykulturowej w aspekcie wielokulturowości regionu i procesów migracyjnych*, „Pogranicze. Studia Socjologiczne” 2013, tom XXI, s. 21.

¹³ D. Misiejuk: *Kompetencje do komunikacji międzykulturowej w świetle procesów*

to „poziom ogólnej wiedzy i swoistej orientacji w zagadnieniach dotyczących odmienności kultur, uniwersalnych i specyficznych aspektów kulturowych wpływających na ludzkie poglądy, decyzje i zachowania, a także na ludzkie wartościowanie zachowań innych, ich poglądów i decyzji”¹⁴. Drugi obszar obejmuje emocjonalne radzenie sobie w kontaktach międzykulturowych. Związany jest z promowaniem pozytywnych emocji przed, w trakcie i po kontakcie międzykulturowym. „Są one definiowane jako afektywna reakcja na obiekt postawy (...) i tym samym nierozzerwalnie są związane z emocjami”¹⁵. Trzeci obszar warunkujący kompetencje to umiejętności. „Umiejętność, w tym układzie, należy rozumieć, jako funkcję poprzednich poziomów i adekwatne działanie jednostki, przejawiające się w efektywnym działaniu w warunkach międzykulturowego kontaktu”¹⁶.

Najbardziej znanymi badaniami nad kompetencjami do komunikacji międzykulturowej są badania M. Bennetta¹⁷. Traktuje on rozwój wrażliwości międzykulturowej jako zdolność przekształcenia własnej postawy nie tylko emocjonalnie, ale także poznawczo i behawioralnie, kiedy jednostka przechodzi z etapu zaprzeczenia do etapu integracji w procesie rozwoju kompetencji. Innymi słowy, wrażliwe międzykulturowo osoby są w stanie osiągnąć poziom podwójnej tożsamości oraz integrować różnice kulturowe poprzez stopniowe przewyciężanie problemów negocjowania lub ukrywania istnienia różnic kulturowych.

Problematykę kompetencji do komunikacji międzykulturowej badał zespół pracowników Wydziału Pedagogiki i Psychologii z Uniwersytetu w Białymstoku¹⁸. Przeprowadzili badania diagnostyczne młodzieży i jej rodzin, poszukując odpowiedzi na pytania dotyczące związku między kompetencja-

---

samooceny w warunkach historycznego zróżnicowania regionu i procesów migracyjnych – komunikat z badań. W: J. Nikitorowicz, A. Sadowski, M. Sobecki (red.): *Kompetencje do komunikacji międzykulturowej*, „Pogranicze. Studia Socjologiczne” 2013, tom XXI, s. 37.

¹⁴ Tamże.

¹⁵ Tamże.

¹⁶ Tamże, s. 37–38.

¹⁷ M. Bennett: *Towards ethnorelativism: a development model of intercultural sensitivity*. “Education for the Intercultural Experience” Yarmouth 1993, Intercultural Press.

¹⁸ J. Nikitorowicz, M. Sobecki, W. Danilewicz, J. Muszyńska, D. Misiejuk, T. Bajkowski: *Kompetencje do komunikacji międzykulturowej w aspekcie wielokulturowości regionów i procesów migracyjnych*. cyt. wyd.

mi do komunikacji międzykulturowej a rodzajem środowiska lokalnego i poczuciem więzi lokalnej, osobistymi doświadczeniami migracyjnymi badanych oraz poczuciem tożsamości kulturowej badanej młodzieży¹⁹.

Badania na temat kompetencji do komunikacji międzykulturowej od samego początku zmierzały w kierunku budowy modelu opartego na indywidualnych cechach, dotyczących poprawnych postaw i umiejętności w kontekście międzykulturowym, takich jak dostosowanie, adekwatność i skuteczność działań²⁰. Krytykę tego sposobu definiowania pojęcia kompetencji do komunikacji międzykulturowej wyrazili Chen i Starosta²¹. Ich model wrażliwości międzykulturowej miał na celu opracowanie elementów opisowych tych trzech wymiarów kompetencji do komunikacji międzykulturowej oraz przygotowanie narzędzi do oceny odpowiednich umiejętności. Kompetencje do komunikacji międzykulturowej odnieśli do metafory parasola, który skupia trzy zdolności: poznawczą, afektywną i behawioralną oddziałujące w procesie komunikacji międzykulturowej. Wprowadzili oni model kompetencji do komunikacji międzykulturowej zbudowany z trzech wymiarów: świadomości międzykulturowej, wrażliwości międzykulturowej i sprawności międzykulturowej.

Autorzy wykorzystali wymiar wrażliwości międzykulturowej do szczegółowej konceptualizacji afektywnego komponentu kompetencji międzykulturowej. Uznali, że w globalizującym się społeczeństwie wielokulturowym na przestrzeni ostatnich lat należy zwrócić szczególną uwagę właśnie na ten wymiar kompetencji, który odnosi się do emocjonalnego pragnienia danej osoby, aby kontakt był potwierdzeniem, docenieniem i zaakceptowaniem

¹⁹ Tamże, s. 4.

²⁰ H. Abe, R. L. Wiseman: *A cross-cultural confirmation of the dimensions of intercultural effectiveness*. „International Journal of Intercultural Relations” 1983, No. 7, s. 53–67; W. B. Gudykunst, R. L. Wiseman, M. R. Hammer: *Determinants of a sojourner's attitudinal satisfaction: A path model*. W: B. Ruben (red.): *Communication yearbook 1*. New Brunswick 1977, Transaction Press, s. 415–425; B. D. Ruben, D. Kealey: *Behavioral assessment of communication competency and the prediction of cross-cultural adaptation*, „International Journal of Intercultural Relations” 1979, No. 3, s. 15–48; R. L. Wiseman, M. Hammer, N. Nishida: *Predictors of intercultural communication competence*. „International Journal of Intercultural Relations” 1989, No. 13, s. 349–370.

²¹ G. M. Chen: *Intercultural communication Competence: Some perspectives of research*. „The Howard Journal of Communications” 1990, Nr 2, s. 243–261; G. M. Chen, W. J. Starosta: *Intercultural communication competence: A synthesis*. W: B. Burleson (red.): *Communication Yearbook 19*. Thousand Oaks 1996, Sage, s. 353–383.

różnic kulturowych. Te pozytywne reakcje emocjonalne będą z kolei prowadziły do uznania i poszanowania różnic kulturowych²².

Chen stwierdził, że w celu stworzenia ważnej miary wrażliwości międzykulturowej należy ograniczyć to pojęcie do afektywnego aspektu kompetencji do komunikacji międzykulturowej w celu odróżnienia go od świadomości międzykulturowej (poznawczego aspektu kompetencji do komunikacji międzykulturowej) i zręczności międzykulturowej (behawioralnego aspektu kompetencji do komunikacji międzykulturowej). Poznawczy aspekt kompetencji jest reprezentowany przez pojęcie świadomości międzykulturowej, która odnosi się do zrozumienia konwencji kulturowych, które wpływają na nasz sposób myślenia i zachowania. Afektywny aspekt kompetencji jest reprezentowany przez pojęcie wrażliwości międzykulturowej, która odnosi się do czynnego motywowania (się) do rozumienia, docenienia i akceptacji różnic między kulturami, a behawioralny aspekt kompetencji jest reprezentowany przez pojęcie sprawności międzykulturowej, który odnosi się do zdolności jednostki do osiągnięcia celów komunikacyjnych w czasie interakcji z osobami z innych kultur.

Zdaniem autorów udana komunikacja międzykulturowa wymaga zdolności oddziałujących na świadomość międzykulturową poprzez uczenie się podobieństw i różnic kulturowych, a proces osiągnięcia świadomości podobieństw i różnic kulturowych jest wzmocniony i buforowany przez zdolność do wrażliwości międzykulturowej. Wraz z międzykulturową zręcznością, która obejmuje skuteczność działań, te trzy wymiary tworzą podstawę rozumienia, interpretowania i kształtowania kompetencji do komunikacji międzykulturowej.

Ich model wrażliwości międzykulturowej był podstawą przeprowadzenia badań i ich prezentacji w niniejszym opracowaniu.

Metodologia badań

W związku z przyjęciem interakcyjnej koncepcji pogranicza, w której nie dochodzi do interakcji wynikających z bliskości terytorialnej, ale „...jest wola poznania, porozumienia i dialogu, chęć interakcji mimo różnic, a właści-

---

²² Por. W. Fritz, A. Graf, J. Hentze, A. Mollenberg, G. M. Chen: *An examination of Chen and Starosta's Model of Intercultural Sensitivity in Germany and United States*. „Intercultural Communication Studies” 2005, N.o 14 (1).

wie dzięki nim”²³. Gdzie proces komunikacji międzyludzkiej odbywa się na swoistym kontinuum „...od monologu do dialogu kultur, od dominacji stereotypów i uprzedzeń do wzajemnego zrozumienia, tolerancji i uznania”²⁴. Badaniami objęto studentów polskich i ukraińskich studiujących w Lublinie.

Przedmiotem prezentowanych badań była wrażliwość międzykulturowa polskich i ukraińskich studentów, a celem próba określenia różnic w poziomie ich wrażliwości międzykulturowej.

Główny problem badawczy sformułowano w postaci następującego pytania: Czy występują, a jeżeli tak, to jakie są różnice w poziomie wrażliwości międzykulturowej polskich i ukraińskich studentów?

Tak sformułowany główny problem badawczy implikuje konieczność sformułowania dodatkowych pytań-problemów szczegółowych:

- Jaki jest poziom wrażliwości międzykulturowej polskich studentów?
- Jaki jest poziom wrażliwości międzykulturowej studentów ukraińskich?
- Jakie są różnice w poziomie wrażliwości międzykulturowej polskich i ukraińskich badanych studentów?

Hipotetycznie przyjęto, że wyższy poziom wrażliwości międzykulturowej prezentować będą studenci ukraińscy, gdyż decyzja o podjęciu studiów poza granicami własnego kraju wiąże się z wyższą niż u studentów polskich realizujących studia we własnym kraju świadomością wchodzenia w interakcje społeczne, dialog i negocjacje wzorów kulturowych. Studenci ukraińscy tym samym będą posiadali wyższą motywację do rozumienia, docenienia i akceptacji różnic między kulturami.

Badania ułożono w paradygmacie obiektywistycznym z metodą sondażu diagnostycznego z techniką ankietową. Narzędziem badawczym była Skala Wrażliwości Międzykulturowej autorstwa G. M. Chena i W. J. Starosty²⁵ do pomiaru wrażliwości międzykulturowej, zawierająca pięć wymiarów (Zaangażowanie w interakcję, Szacunek dla różnic kulturowych, Pewność w interakcji, Przyjemność z interakcji, Uwaga/Pilność w interakcji), na które składa się 24 twierdzeń. Przy każdym z nich należało zaznaczyć jedną z pięciu odpowiedzi ujętych w skali Likerta od „Zdecydowanie się zgadzam”

²³ J. Nikitorowicz: *Wielokulturowość – Pogranicze – Człowiek pogranicza. Ku paradygmatowi współistnienia, zachowania i kreowania pokoju*. „Drohiczyński Przegląd Naukowy” 2014, nr 6, s. 181.

²⁴ Tamże.

²⁵ G. M. Chen, W. J. Starosta: *Intercultural communication competence: A synthesis*. W: B. Burleson (red.): *Communication Yearbook 19*. Thousand Oaks 1996, Sage, s. 353–383.

do „Zdecydowanie się nie zgadzam”. Pozwoliło to na ustalenie poziomów uzyskanych wyników na: niskie 1,00–2,15, przeciętne 2,16–3,75 i wysokie 3,76–5,0 w zakresie każdego czynnika, jak i wyniku globalnego.

Powyższe narzędzie badawcze wykorzystywane było dotychczas jedynie na terenie Stanów Zjednoczonych i Niemiec²⁶. Zatem po raz pierwszy podjęto próbę zaprezentowania badań dotyczących wrażliwości międzykulturowej obywateli Europy Wschodniej (studentów Polskich i Ukraińskich), przeprowadzonych z wykorzystaniem tego narzędzia. Badania te stanowią wycinek szerszego projektu, realizowanego przez Zakład Edukacji Międzykulturowej w Instytucie Pedagogiki UMCS, mającego na celu zaadaptowanie tegoż narzędzia do warunków polskich. Miały one charakter badań pilotażowych.

Badania przeprowadzono w szkołach wyższych na terenie województwa lubelskiego. Ogółem badaniami objęto 182 studentów, w tym 91 Polaków oraz tyle samo Ukraińców. Wśród badanych zdecydowanie dominowały kobiety. Polki stanowiły 97,8%, a Ukrainki 85,7% badanej grupy. Wszyscy badani byli studentami studiów stacjonarnych. Średnia wieku badanych studentów polskich (23,7 lat) jest nieznacznie wyższa od badanych studentów ukraińskich (21,7 lat). Miejsce zamieszkania bardziej różnicuje badane osoby. Badani Polacy w większości deklarowali zamieszkanie na wsi – 59,3%, przy 40,7% w mieście. Natomiast miejsce zamieszkania badanych studentów ukraińskich rozłożyło się nieco inaczej: 72,5% to mieszkańcy miast, a 27,5% to mieszkańcy wsi. Jeżeli chodzi o utrzymywanie kontaktu z osobami za granicą, to zróżnicowanie jest jeszcze większe. Tak wskazuje 40,7% badanych Polaków i 86,8% badanych Ukraińców. Obie grupy badanych osób to studenci kierunku pedagogika.

Omówienie wyników badań

Poszukując odpowiedzi na pytania w zakresie podjętej problematyki badawczej, dokonano analizy zebranego materiału badawczego z wykorzystaniem Skali Wrażliwości Międzykulturowej. Uzyskane wyniki poddano analizie statystycznej testem t-Studenta. Wyniki zobrazowano w postaci tabel (1, 2) oraz wykresów ramka-wąsy (1–4).

Z analizy danych zawartych w tabeli 1 wynika, że badani studenci polscy nie prezentują wysokiego ani też niskiego poziomu w żadnym z analizowanych pięciu wymiarów wrażliwości międzykulturowej. Jedynie w wymiarach

²⁶ W. Fritz, A. Mollenberg, G. M. Chen, *Measuring Intercultural Sensitivity in Different Cultural Contexts*. *Intercultural Communication Studies*, 11(2), 2002, s. 165–176.

takich jak „Przyjemność w interakcji” oraz „Uważność/Pilność w interakcji” wykazują poziom przeciętny z wyraźną tendencją ku wysokiemu, a w pozostałym poziomie przeciętny. Natomiast badani studenci ukraińscy w dwóch wymiarach takich jak: „Szacunek dla różnic kulturowych” oraz „Przyjemność w interakcji” wykazali się wynikami na poziomie wysokim, w dwóch kolejnych „Pewność w interakcji” i „Uważność/Pilność w interakcji” na poziomie przeciętnym z tendencją ku wysokiemu i jednym „Zaangażowanie w interakcję” na poziomie przeciętnym.

Tabela 1. Wrażliwość międzykulturowa badanych studentów polskich i ukraińskich

Podskale	Grupa				Porównanie średnich	
	UKRAIŃCY		POLACY		t°	p
	M	SD	M	SD		
Zaangażowanie w interakcję	23,45	2,36	24,40	3,49	-1,93	0,06
Szacunek dla różnic kulturowych	24,31	2,95	21,92	4,34	4,33	0,00
Pewność w interakcji	18,40	2,53	14,40	2,95	9,81	0,00
Przyjemność w interakcji	11,82	1,77	10,42	2,06	4,94	0,00
Uważność/Pilność w interakcji	10,68	1,60	10,60	1,87	0,29	0,77

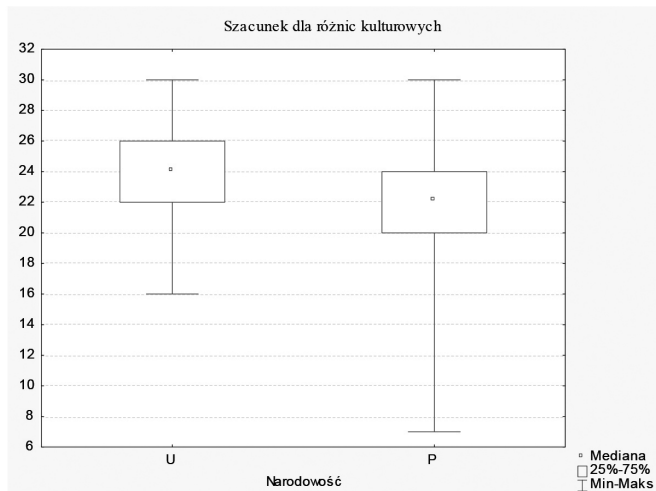
Wyniki istotne statystycznie dla $p \leq 0,05$

Źródło: badania własne.

Z porównania wyników uzyskanych przez obie badane grupy studentów wynika, że w trzech wymiarach takich jak: „Szacunek dla różnic kulturowych”, „Pewność w interakcji” oraz „Przyjemność w interakcji” narodowość badanych osób różnicuje na poziomie istotnym statystycznie ($p < 0,05$). Wyniki istotnie wyższe w powyższych wymiarach wrażliwości międzykulturowej uzyskali badani studenci ukraińscy. Potwierdzeniem tego jest zobrazowanie rozkładu poszczególnych miar na wykresach ramka-wąsy (wykresy 1–3).

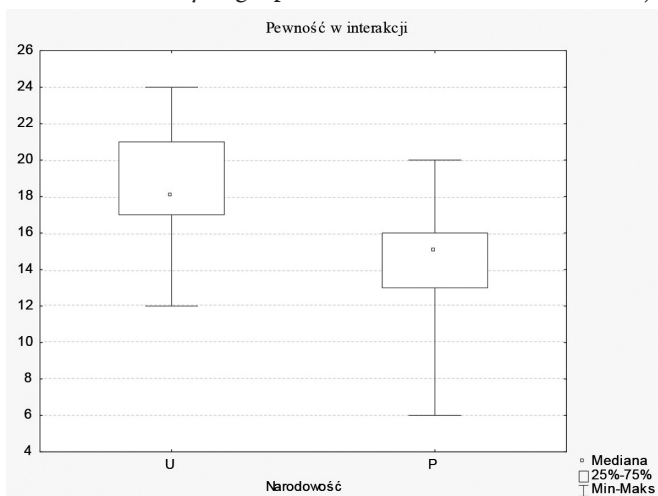
W zakresie „Szacunku dla różnic kulturowych” ($p = 0,00$) połowa badanych Ukraińców zadeklarowała wyniki wysokie, przy 25% podobnych deklaracjach ze strony badanych Polaków. Ponadto wszystkie wyniki badanych studentów ukraińskich zawierają się w przedziale wyników przeciętnych i wysokich, gdy badanych studentów polskich w przedziale wyników niskich i wysokich. Zatem to badani studenci ukraińscy wykazują wyższy poziom szacunku dla różnic kulturowych niż badani studenci polscy. W szczególności przejawia się to wyższym poziomem szacunku wobec osób innych narodowości i prezentowanych przez nich wartości, akceptacją ludzi z innych kultur oraz ich opinii. Chętniej też niż badani Polacy kontaktują się osobami odmiennymi kulturowo, nie wywyższają własnej kultury.

Wykres 1. Porównanie badanych grup w zakresie „Szacunku dla różnic kulturowych”

Źródło: badania własne.

Wykres 2. Porównanie badanych grup w zakresie „Pewność w interakcji”

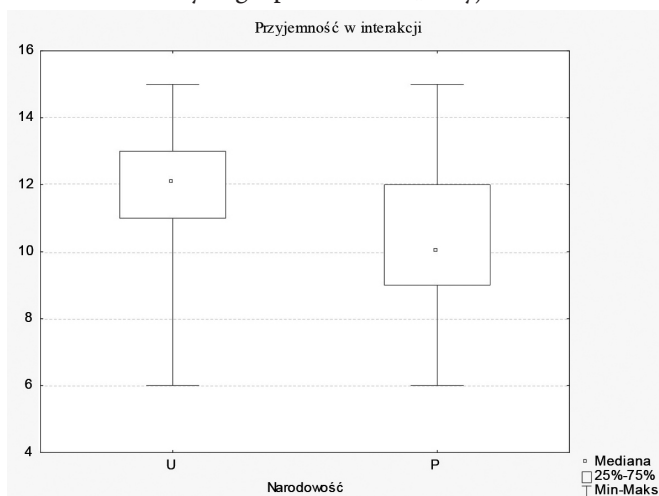

Źródło: badania własne.

Jeszcze wyraźniej różnica uwidacznia się w przypadku „Pewności w interakcji” ($p = 0,00$). Uzyskane rezultaty badanych Ukraińców zawierają się w zakresie wyników przeciętnych i wysokich, a badanych Polaków w zakresie wyników niskich i przeciętnych. Żaden z badanych Polaków nie zadeklarował wyniku

w przedziale wysokim. Natomiast studentów ukraińskich przeszło 25%. Można zatem uznać, że to badani studenci ukraińscy wykazują istotnie wyższą pewność w kontaktach z „obcymi” niż badani studenci polscy. Wyraża się to między innymi większą łatwością, pewnością w podejmowaniu rozmów z ludźmi odmiennymi kulturowo oraz wyższym poziomem kompetencji komunikacyjnej, rozumianej jako umiejętność konstruowania wypowiedzi poprawnych i adekwatnych. Wykazywaniem większego zadowolenia z takich interakcji.

Wykres 3. Porównanie badanych grup w zakresie „Przyjemność w interakcji”

Źródło: badania własne.

Podobnie sytuacja przedstawia się w przypadku wymiaru „Przyjemność w interakcji” ($p = 0,00$). Choć obie badane grupy osób uzyskały wyniki w całym zakresie tego wymiaru, od niskich do wysokich, to 50% badanych Ukraińców zadeklarowało wyniki wysokie, gdy badani Polacy tylko w 25%. Jak wynika z powyższej analizy, to badani studenci narodowości ukraińskiej wykazują wyższy poziom odczuwania przyjemności w interakcji z osobami odmiennymi kulturowo niż badani studenci polscy. Oni też mniej się denerwują podczas takich interakcji. Nie zniechęcają się łatwo zaistniałymi trudnościami, nieporozumieniami towarzyszącymi takim interakcjom. Zdecydowanie łatwiej zarządzają interakcją, umiejętnie kierując wzajemnym oddziaływaniem.

Potwierdzeniem występujących różnic jest wynik globalny (tabela 2, wykres 4). Narodowość badanych osób różnicuje na poziomie istotnym statystycznie ($p=0,00$) ich wrażliwość międzykulturową.

Tabela 2. Wynik globalny porównania poziomu wrażliwości międzykulturowych badanych grup osób

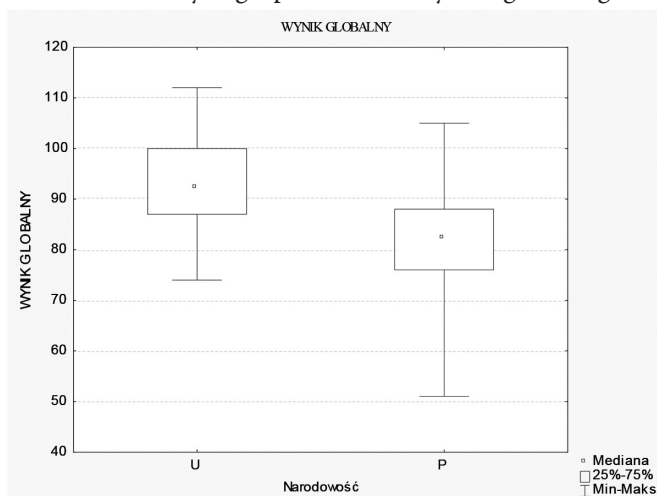
	Grupa				Porównanie średnich	
	UKRAIŃCY		POLACY		t°	p
	M	SD	M	SD		
WYNIK GLOBALNY	93,32	8,45	81,75	10,69	8,10	0,00

Wyniki istotne statystycznie dla $p \leq 0,05$

Źródło: badania własne.

Średni wynik wrażliwości międzykulturowej zdecydowanie na wyższym poziomie uzyskali badani studenci narodowości ukraińskiej (bliski wynikom wysokim), gdy wynik średni badanych Polaków uplasował się przedziale wyników przeciętnych. Ponadto zgodność w zakresie deklarowanych wyników jest zdecydowanie większa u badanych Ukraińców (75–112) niż badanych Polaków (50–105). Wyniki wysokie zadeklarowało prawie 50% badanych Ukraińców, gdy ze strony badanych Polaków deklaracja taka dotyczy niespełna 25%.

Wykres 4. Porównanie badanych grup w zakresie wyniku globalnego

Źródło: badania własne.

Można zatem uznać, że istotnie wyższy poziom wrażliwości międzykulturowej prezentują badani studenci ukraińscy. To oni wyrażają wyższy poziom emocjonalnego pragnienia do uznania, docenienia i akceptacji różnic kulturowych.

Podsumowanie i wnioski

Przeprowadzone badania pilotażowe poziomu wrażliwości międzykulturowej studentów polskich i ukraińskich Skalą Wrażliwości Międzykulturowej pozwoliły na ustalenie różnic między poziomem wrażliwości międzykulturowej studentów polskich i ukraińskich w trzech podskalach: szacunku dla różnic kulturowych, pewności w interakcjach oraz przyjemności w interakcjach. Różnice nieistotne statystycznie stwierdzono w podskalach „zaangażowanie w interakcję” i „uwaga/pilność w interakcji”. Wyniki istotne statystycznie w trzech pozostałych ze wskazaniem na wyższy poziom wrażliwości międzykulturowej badanych studentów ukraińskich. W związku z powyższym, należy jednoznacznie stwierdzić, że to badani studenci ukraińscy prezentują wyraźnie wyższy poziom wrażliwości międzykulturowej niż ich koleżanki i koledzy z Polski. Wynika to zapewne z faktu pobytu badanych studentów ukraińskich w obszarze innym kulturowo niż ich własny. Przebywając w innym kraju, chcąc osiągnąć zakładany cel edukacyjny, wykazują większą determinację w nabyciu umiejętności współżycia, negocjacji i kooperacji z odmiennymi kulturowo uczestnikami interakcji. Zatem ich wyższy poziom wrażliwości międzykulturowej wyrażający się w emocjonalnym pragnieniem do uznania, docenienia i akceptacji różnic kulturowych wydaje się zrozumiałe.

W związku z powyższym, można przyjąć, że przyjęta hipoteza została w pełni potwierdzona. Również, co wydaje się nie mniej istotne, badania wykazały trafność stosowania Skali Wrażliwości Międzykulturowej autorstwa G. M. Chena i W. J. Starosty w Polsce, chociaż wymaga to dalszych badań, szczególnie z wykorzystaniem analizy czynnikowej.

Wydaje się również, że zasadny jest postulat zwiększenia intensywności działań edukacyjnych służących poszerzeniu i pogłębieniu kompetencji do komunikacji międzykulturowej wśród studentów polskich. Studia to ostatni etap, w którym w sposób arbitralny można zdecydować o przygotowaniu młodzieży do życia w zróżnicowanych kulturowo społeczeństwach. Proces kształtowania wrażliwych międzykulturowo postaw wymagałby wówczas włączenia przedmiotów z zakresu edukacji/komunikacji międzykulturowej na wszystkich kierunkach studiów składających się z co najmniej dwu komponentów: wiedzy merytorycznej na temat Inności oraz treningu postaw wobec Inności. Taka edukacja powinna mieć charakter permanentny przy wsparciu społecznym, ekonomicznym i politycznym. Wychodzenie poza

stereotypy i uprzedzenia jest aktualnie jedyną możliwą drogą do budowania wspólnej przyszłości.

Sposobem do zwiększania wrażliwości międzykulturowej jest mentalne otwarcie się na Innych, na nowe sposoby myślenia i zachowania. To przejawianie postawy ciekawości, tolerancji i akceptacji, można osiągnąć w bardzo łatwy i przyjemny sposób – zdobywając wiedzę o innych kulturach oraz podróżując do innych państw. Przykładem niech będzie udział młodzieży w programie Erasmus, gdyż ułatwiając mobilność studentów poprzez przekraczanie granic w sensie przestrzennym i mentalnym, sprzyja kształtowaniu wrażliwości na inne kultury, a tym samym tożsamości otwartej, transkulturowej.

Uważa się, iż samo podróżowanie do krajów o odmiennych kulturach nie prowadzi do zwiększenia kompetencji do komunikacji międzykulturowej, jeśli nie towarzyszy temu zwiększenie wrażliwości na inną kulturę, wzbogacone wiedzą i treningiem sprawności międzykulturowej. Efekt może być wręcz przeciwny – utrwalenie negatywnych wzorców zachowań i stereotypów o innej kulturze.

Bibliografia

- Abe H., Wiseman R. L.: *A cross-cultural confirmation of the dimensions of intercultural effectiveness*. „International Journal of Intercultural Relations” 1983, No. 7.
- Bennett, M.: *Towards ethnorelativism: a development model of intercultural sensitivity*. “Education for the Intercultural Experience” Yarmouth 1993, Intercultural Press.
- Błuszkowski J.: *Stereotypy narodowe w świadomości Polaków*. Warszawa 2003, „Elipsa”.
- Chen G. M., Starosta W. J.: *Intercultural communication competence: A synthesis*. W: B. Burlison (red.): *Communication Yearbook 19*. Thousand Oaks 1996, Sage.
- Chen G. M., Starosta W. J.: *Intercultural communication competence: a synthesis*. “Communication Yearbook” 1996, No 19.
- Chen G. M., Starosta W. J.: *The development and validation of the intercultural communication sensitivity scale*. “Human Communication” 2000, No. 3.
- Chen G. M.: *Intercultural communication Competence: Some perspectives of research*. “The Howard Journal of Communications” 1990, No. 2.

- Fritz W., Mollenberg A., Chen G. M.: *Measuring Intercultural Sensitivity in Different Cultural Contexts*. "Intercultural Communication Studies" 2002, No. 11 (2).
- Fritz W., Graf A., Hentze, J., Mollenberg, A., Chen G. M.: *An examination of Chen and Starosta's Model of Intercultural Sensitivity in Germany and United States*. „Intercultural Communication Studies” 2005, No. 14 (1).
- Gudykunst W. B., Wiseman R. L., Hammer M. R.: *Determinants of a sojourner's attitudinal satisfaction: A path model*, W: B. Ruben (red.): *Communication yearbook 1*. New Brunswick 1977, Transaction Press.
- Magala S.: *Kompetencje międzykulturowe*. Warszawa 2011, Wolters Kluwer.
- Mikułowski-Pomorski J.: *Jak narody porozumiewają się ze sobą w komunikacji międzykulturowej i komunikowaniu medialnym*. Kraków 2007, Universitas.
- Misiejuk, D.: *Kompetencje do komunikacji międzykulturowej w świetle procesów samooceny w warunkach historycznego zróżnicowania regionu i procesów migracyjnych – komunikat z badań*, W: J. Nikitorowicz, A. Sadowski, M. Sobecki (red.): *Kompetencje do komunikacji międzykulturowej*, „Pogranicze. Studia Socjologiczne” 2013, tom XXI.
- Muszyńska J., Danilewicz W., Bajkowski T. (red.): *Kompetencje międzykulturowe jako kapitał społeczności wielokulturowych*. Warszawa 2013, Wydawnictwo Akademickie Żak.
- Niezbalski J.: *Kontekst*. W: P. Chomczyński, K. Konecki (red.): *Słownik socjologii jakościowej*. Warszawa 2012, Difin.
- Nikitorowicz J.: *Młodzież pogranicza kulturowego Polski, Białorusi i Ukrainy wobec integracji europejskiej*. Białystok 2000, Wydawnictwo Uniwersyteckie „Trans Humana”.
- Nikitorowicz J.: *Edukacja regionalna i międzykulturowa*. Warszawa 2009, WAIp.
- Nikitorowicz J., Sadowski A., Sobecki M. (red.): *Kompetencje do komunikacji międzykulturowej*, „Pogranicze. Studia Społeczne” 2013, t. XXI.
- Nikitorowicz J., Sobecki M., Danielewicz W., Muszyńska J., Misiejuk D., Bajkowski T.: *Kompetencje do komunikacji międzykulturowej w aspekcie wielokulturowości regionu i procesów migracyjnych*. Warszawa 2013, Wydawnictwo Naukowe Żak.
- Nikitorowicz J.: *Wielokulturowość – Pogranicze – Człowiek pogranicza. Ku paradygmatowi współistnienia, zachowania i kreowania pokoju*. „Drohiczyński Przegląd Naukowy” 2014, nr 6.
- Ruben B. D., Kealey D.: *Behavioral assessment of communication competency*

and the prediction of cross-cultural adaptation. „International Journal of Intercultural Relations” 1979, No. 3.

Wiseman R. L., Hammer M., Nishida N.: *Predictors of intercultural communication competence*, „International Journal of Intercultural Relations” 1989, No. 13.

Intercultural sensitivity of students in the Polish-Ukrainian borderland

Abstract: Competences for intercultural communication have been recognized as necessary to function in contemporary social reality, which is exemplified by, amongst other things, activity of young people in international student exchange programmes within the Erasmus programme or participation of secondary school students in the Comenius programme. The popularity of studies abroad has also increased. This type of contacts promotes familiarization with different cultural codes, perceiving and becoming accustomed to the Other, learning and building correct intercultural relations. Being different at the cultural level has become an element of the everyday life also due to economic migrations, cultural tourism and cross-border cooperation in the economic area within EU programmes. It is worth emphasizing that when there is no actual contact between individuals, the Other can be perceived stereotypically, often as threatening and not interesting.

Scientific publications, also Polish ones, include a large number of studies on intercultural effects of relations, creating, in this way, a constantly broadening perspective for proposed solutions and methodological approaches: methods of collecting data and measuring these competences. Therefore, a space has opened for teachers which can be used for exchanging thoughts, creating new educational solutions, as well as for verification an extension of existing results of research on competences for intercultural communication.

This text presents results of research conducted among Polish and Ukrainian students of Lublin universities. The Intercultural Sensitivity Scale by G. Chen and W. Starosta was used for the research which was translated into Polish and Ukrainian. It is the first study with the use of this tool in Poland and it was treated as a pilot study.

Key words: intercultural competences, intercultural education, intercultural sensitivity, intercultural communication

Translated by Paulina Kaźmierczak

ANNA SZAFRAŃSKA

Pogranicze polsko-czeskie jako przestrzeń budowania współpracy transgranicznej z perspektywy nauczycieli

Streszczenie: Pogranicze jest kategorią, która doczekała się wielu rozstrzygnięć teoretycznych, zarówno na gruncie filozofii, jak i socjologii czy pedagogiki. Na potrzeby prezentowanych analiz przyjąłam kategorię pogranicza w ujęciu terytorialnym, w którym jest to obszar, wspólna przestrzeń, na której funkcjonują dwie lub więcej grupy etniczno-kulturowe. Formy współżycia ukształtowane są poprzez bycie obok – styczność z sobą i wzajemne kontakty. To przenikanie się, mieszanie kultur sprawia, że jest bardzo specyficznym terytorium. Przestrzeń, na której w sposób naturalny mogą zostać wypracowane normy warunkujące życie blisko siebie – mimo dostrzeganych różnic. Relacje na Pograniczu są zależne od wielu czynników. Część z nich związana jest z działaniami podejmowanymi indywidualnie przez poszczególne osoby, inne są inicjowane, promowane i realizowane przez różnego rodzaju instytucje, organizacje, związki i stowarzyszenia. Na Pograniczu polsko-czeskim w sposób bardzo intensywny rozwija się współpraca transgraniczna. W przygotowanym tekście prezentowane są analizy uzyskanych wyników badań prowadzonych wśród nauczycieli. Autorkę interesowało, czy badani angażują się w działania transgraniczne i jak je oceniają.

Słowa kluczowe: nauczyciel, pogranicze, współpraca transgraniczna

Wprowadzenie

Pogranicze jest kategorią, która doczekała się wielu rozstrzygnięć teoretycznych, zarówno na gruncie filozofii, jak i socjologii czy pedagogiki. L. Witkowski, dokonując reinterpretacji filozoficzno-estetycznej koncepcji M. Bachtina na potrzeby refleksji pedagogicznej, opisuje Pogranicze w szerszej, interdyscyplinarnej perspektywie. Autor uwzględnia cztery aspekty (rozumienia) ontologii „bycia między”. Pierwszy z nich to pogranicze rozumiane jako przestrzeń, terytorium. W kolejnych nacisk położony został na nasycenie charakterem interakcyjnym, dookreślenie w kontekście różnic i podobieństw (relacji)

i wreszcie jako generowane przez ambiwalentny status uczestniczących w nim członków sytuacji kulturowej, podmiotów czy kategorii deskryptywnych¹. Pogranicze stwarza zatem „(...) szansę na taki sytuacyjny i oscylujący między bliskością i oddaleniem dystans, który uprzedmiotawiając zastane intencjonalności (jednostek i zbiorowości) przyczyni się do pogłębienia podmiotowości i zwiększenia ich kompetencji do radzenia sobie ze złożonością otoczenia, a w istocie ze złożonością (także jako ukrytym i nie wykorzystanym bogactwem) własnego losu”².

Na potrzeby prezentowanych analiz przyjąłam kategorię pogranicza właśnie w ujęciu terytorialnym. Zdaniem A. Sadowskiego pogranicze to obszar, wspólna przestrzeń, na której funkcjonują dwie lub więcej grupy etniczno-kulturowe. Formy współżycia ukształtowane są poprzez bycie obok – styczność z sobą i wzajemne kontakty. Warto zaznaczyć, że mogą być to grupy bardzo różniące się również pod względem społecznej świadomości. To przenikanie się, mieszanie kultur sprawia, że pogranicze jest bardzo specyficznym terytorium. Przestrzenią, w której w sposób naturalny mogą zostać wypracowane (najczęściej na drodze długich doświadczeń) normy warunkujące życie blisko siebie mimo dostrzeganych różnic. Pogranicze to miejsce, w którym mogą zatem – w sprzyjających warunkach – być budowane (po)mosty międzykulturowe.

Relacje na Pograniczu są zależne od wielu czynników. Część z nich związana jest z działaniami podejmowanymi indywidualnie przez poszczególne osoby, inne są inicjowane, promowane i realizowane przez różnego rodzaju instytucje, organizacje, związki i stowarzyszenia. Różni się ten teren w sposób zdecydowany od wschodnich pograniczy Polski. Na Pograniczu polsko-czeskim nie ma granicy, gdyż jest to obszar Schengen gwarantujący swobodę przemieszczania się³. W sposób bardzo intensywny rozwija się współpraca transgraniczna. Ta swobodna możliwość poruszania się sprzyja nawiązywa-

¹ L. Witkowski: *Uniwersalizm pogranicza. O semiotyce kultury Michała Bachtina w kontekście edukacji*. Toruń 1991, Wydawnictwo Adam Marszałek, s. 40.

² L. Witkowski: *Ambiwalencje tożsamości z pogranicza kulturowego*. W: M. M. Urlińska (red.): *Edukacja a tożsamość etniczna*. Toruń 1995, UMK, s. 18.

³ Państwa, które przyjęły takie rozwiązania, zniosły kontrolę na granicach wewnętrznych jednocześnie ustanawiając granicę zewnętrzną strefy. Obszar ten składa się z terytoriów państw europejskich, które stosują ściśle określone zasady reżimu Schengen dotyczące m.in. ochrony granicy zewnętrznej, ochrony danych osobowych, współpracy pomiędzy służbami policyjnymi państw – sygnatariuszy, wydawania wiz cudzoziemcom, ekstradycji/wydawania osób między państwami członkowskimi. <https://www.ms.gov.pl/pl/aktualnosci/5087,dok.html> (5.10.2016).

niu kontaktów indywidualnych, wymianie ekonomicznej, kulturowej. Tak może być to spostrzegane przez osoby przekraczające granicę bez ograniczeń i często świadomości, że oto są już poza Polską czy Republiką Czeską. Czy jednak faktycznie ta bliskość powoduje, że nawiązujemy kontakty partnerskie? Na ile w dalszym ciągu opieramy się na stereotypach, a w jakim zakresie poszukujemy faktycznie wiedzy o sąsiedzie? Organizowane przeze mnie warsztaty z nauczycielami szkół średnich pracującymi na pograniczu polsko-czeskim dostarczyły licznych dowodów na to, że mimo lat bez fizycznej granicy dominuje stereotypowe spostrzeganie sąsiadów. Interesowało mnie jaki jest stosunek do współpracy i do sąsiadów innych nauczycieli – niekoniecznie angażujących się w takie działania. Wybór nauczycieli jako grupy badanej był celowy. Mają oni bowiem możliwość kreowania wizerunku sąsiada u swoich uczniów. Mogą w sposób świadomy lub nieświadomy przekazywać stereotypowy obraz jakim sami operują, czy wręcz przeciwnie – przedstawiać wiedzę i obraz, zachęcający uczniów do kontaktu z Czechami. Interesowało mnie zatem, jaka jest opinia badanych na temat współpracy transgranicznej.

W pierwszej części tekstu koncentruję się na rozważaniach dotyczących założeń współpracy transgranicznej. W kolejnej prezentuję analizy uzyskanych wyników badań realizowanych wśród nauczycieli pracujących na pograniczu polsko-czeskim. Całość zamykają konkluzje.

Współpraca transgraniczna

Zasadniczym celem współpracy transgranicznej jest zniesienie wszelkich barier uniemożliwiających współpracę i zapewnienie przepływu doświadczeń pomiędzy regionami z różnych państw. Współpraca ta „wspiera działania zmierzające do podniesienia jakości funkcjonowania instytucji samorządowych; ułatwia rozwój turystyki; zapewnia koordynację rozbudowy infrastruktury po dwóch stronach granicy państwowej; zmierza do kulturowego i edukacyjnego rozwoju regionu; jest narzędziem promocji. Wszystkie te funkcje spełniane przez współpracę międzynarodową regionów sprawiają, że przyczynia się ona także do rozwoju gospodarczego”⁴.

Granica między Polską i Republiką Czeską jest najdłuższą granicą Polski (796 km). Obecnie możemy rozpatrywać zróżnicowane sposoby budowa-

---

⁴ J. P. Gwizdała: *Euroregiony jako forma współpracy transgranicznej w Europie*. „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego. Finanse, Rynki Finansowe, Ubezpieczenia” 2015, nr 74, t. 2, s. 449–450.

nia współpracy międzysąsiedzkiej w poszczególnych euroregionach, a jednocześnie obserwować różne sposoby wykorzystania przez mieszkańców potencjału pogranicza w poszczególnych częściach strefy przygranicznej. Bez wątplenia, zwłaszcza w tym drugim, indywidualnym przypadku, sposoby zachowania warunkowane są społeczno-kulturowymi doświadczeniami przeszłości. Współpraca jest realizowana zarówno na szczeblu samorządowym, jak i oddolnie w inicjatywach związanych ze środowiskiem lokalnym (stowarzyszenia, instytucje społeczne itd.). Również środowiska naukowe terenu pogranicza polsko-czeskiego starają się budować wspólne inicjatywy⁵.

Praktycznym wymiarem współpracy są realizowane projekty, które dają możliwość zbliżenia do siebie, wzajemnego poznania, budowania międzykulturowej świadomości. O ile tzw. „twarde” projekty pozwalają na uzyskanie trwałych w sensie fizycznym i materialnym, efektów, jak np. budowanie mostów, o tyle projekty „miękkie”, których najczęściej beneficjentami są uczniowie i nauczyciele, pozwalają na faktyczne zapełnienie tych nowych fizycznych, wspólnych przestrzeni mieszkańcami z obu stron granicy danego terenu. Jest to możliwe dzięki inicjatywom mającym na celu likwidowanie barier społecznych – stereotypów, uprzedzeń, które stanowią fundament do budowania granicy mentalnej, niepozwalającej na faktyczne zbliżenie.

Współpraca transgraniczna jest regulowana w naszym kraju przez cztery obowiązujące normy prawa międzynarodowego. Należą do nich:

Europejska Konwencja Ramowa o Współpracy Transgranicznej Między Wspólnotami i Władzami Terytorialnymi (tzw. Konwencja Madrycka)⁶,

Europejska Karta Regionów Granicznych i Transgranicznych, w której między innymi zdefiniowano pojęcie współpracy transgranicznej⁷,

Europejska Karta Samorządu Terytorialnego⁸,

---

⁵ Przykładem jest działanie Polsko-Czeskiego Towarzystwa Naukowego, przeprowadzenie I Kongresu Czechoznawstwa, czy przygotowywanie wspólnych projektów, np. składany w 2016 roku projekt UNIBORDER UNIVERSITY, w którym miały uczestniczyć ze strony czeskiej Uniwersytet Ostrawski, Techniczny Uniwersytet w Libercu i Uniwersytet Opawski, a ze strony polskiej Uniwersytet Opolski, Uniwersytet Wrocławski i Uniwersytet Śląski (Wydział Etnologii i Nauk o Edukacji w Cieszynie).

⁶ Dz.U. 1993 nr 61 poz. 287. Dostęp: <file:///C:/Users/Admin/AppData/Local/Temp/D19930287-1.pdf> (5.11.2016).

⁷ Dokument uchwalony przez Radę Europy 19 listopada 1981 roku, przyjęty przez Polskę w 1995 roku. Por.: https://pl.wikipedia.org/wiki/Europejska_Karta_Region%C3%B3w_Granicznych_i_Transgranicznych (5.11.2016).

⁸ Europejska Karta Samorządu Terytorialnego, sporządzona w Strasburgu dnia

Europejska Karta Samorządu Regionalnego⁹.

Wzdłuż granic Polski działa obecnie 16 euroregionów, z których pierwszy, „Nysa”, został powołany 21 grudnia 1991 roku¹⁰. Jakość i zakres realizowanych działań w poszczególnych euroregionach są zależne od aktywności lokalnych polityków, samorządowców i aktywistów działających np. w stowarzyszeniach, kościołach czy instytucjach regionalnych. Działania z pominięciem szczebla narodowego (paradyplomacja) stały się możliwe w Polsce po zmianach administracyjnych w 1999 roku – sprzyjających nawiązywaniu kontaktów z uwzględnieniem interesów mieszkańców pogranicza¹¹. Nie zawsze to środki finansowe, np. płynące z Unii Europejskiej, są zatem czynnikiem pobudzającym współpracę transgraniczną. Przykładem działań realizowanych bez takich funduszy od lat 70. ubiegłego stulecia jest „trójstyk” pogranicza niemiecko-francusko-szwajcarskiego. Dużą rolę odgrywał i odgrywa tu nie tyle szczebel narodowy, co działania realizowane na szczeblu regionalnym w ramach paradyplomacji. Należy jednak pamiętać, że możliwości do podejmowania działań są obwarowane licznymi przepisami, które w efekcie prowadzą do wniosku, że ta samodzielność samorządu wojewódzkiego jest w dużej mierze ograniczona¹². To sprawia, że nie wszystkie inicjatywy mogą być realizowane zgodnie z potrzebami mieszkańców¹³. „W ramach europejskich ugrupowań współpracy terytorialnej samorządy, władze państwowe i instytucje przez nie powołane (np. stowarzyszenia) z państw członkowskich UE, mogą realizować wspólne przedsięwzięcie o charakterze ponadnarodowym. W każdym EUWT uczestniczą partnerzy z co najmniej dwóch krajów. Zgodę na przystąpienie do EUWT wydaje Rada Ministrów (w przypadku członkostwa Polski i władz państwowych) oraz Ministerstwo Spraw Zagranicznych (dla pozostałych podmiotów). EUWT

---

15 października 1985 r. Dz.U. 1994 nr 124 poz. 607. Dostęp: <file:///C:/Users/Admin/AppData/Local/Temp/D19940607L.pdf> (5.11.2016)

⁹ <http://uniaeuropejska.org/europejska-karta-samorządu-lokalnego/> (5.11.2016).

¹⁰ <http://www.euroregion-nysa.eu/podstawowe-informacje> (5.11.2016).

¹¹ por. Ustawa z dnia 5 czerwca 1998 r. o samorządzie województwa (Dz.U. nr 142, poz. 1590 ze zm.) art. 1 ust. 2.

¹² Por. Z. Leoński: *Ustrój i zadania samorządu terytorialnego*. W: S. Wykrętowicz (red.): *Samorząd w Polsce. Istota, formy zadania*. Poznań 2004, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Bankowej w Poznaniu, s. 213.

¹³ Przykładem jest nierozwiązana do dziś sytuacja związana z komunikacją miejską w Cieszynie/Czeskim Cieszynie.

uzyskują osobowość prawną zgodnie z prawem kraju, w którym tworzona jest jego siedziba¹⁴.

Pozyskiwane w ramach współpracy transgranicznej środki częściowo są przeznaczane na działania o charakterze edukacyjnym. Nauczyciele i uczniowie w ramach realizowanych działań mogą poznać sytuację w placówkach edukacyjnych z drugiej strony granicy. Jest to okazja do poznawania kultury, niuansów życia społecznego, odkrywania wzajemnych podobieństw i uczenia się szacunku do różnic. Jakże zatem są opinie badanych nauczycieli na temat współpracy transgranicznej?

Opinie nauczycieli z pogranicza polsko-czeskiego na temat współpracy transgranicznej

Badaniami zostali objęci nauczyciele pracujący w szkołach z polskim językiem nauczania w Republice Czeskiej oraz nauczyciele pracujący w Polsce. Łącznie odpowiedzi udzieliło 176 osób, z tego 58 to nauczyciele podlegający czeskiemu ministerstwu oświaty, a 118 pracujących w Polsce. Teren, na którym mieszkają i pracują badani, jest objętym działaniami transgranicznymi, które sprzyjają nawiązywaniu kontaktów międzyinstytucjonalnych, np. w zakresie przygotowywania przez szkoły wspólnych projektów realizowanych po obu stronach granicy. W wielu placówkach oświatowych projekty – zwłaszcza transgraniczne – są traktowane jako atut mający przyciągnąć nowych uczniów¹⁵.

Pytałam zatem nauczycieli, czy uczestniczyli w projektach mających na celu podejmowanie wspólnych działań między Polakami i Czechami. Okazało się, że ponad połowa z nich – 59,3% – nigdy w takich działaniach nie brała udziału, a pozytywną deklarację złożyło 40,7% badanych. Uczestnikami projektów częściej są nauczyciele pracujący w szkołach wiejskich. Można zatem stwierdzić, że bardziej aktywne w tym zakresie jest środowisko wiejskie.

---

¹⁴ *Tekst jednolity znowelizowanej ustawy o europejskim ugrupowaniu współpracy terytorialnej*, <http://www.funduszeuropejskie.gov.pl/strony/o-funduszach/dokumenty/ustawa-z-dnia-11-wrzesnia-2015-r-o-zmianie-ustawy-o-europejskim-ugrupowaniu-wspolpracy-terytorialnej-poz-1884/> (5.11.2016).

¹⁵ W trakcie realizowanego grantu adresowanego do nauczycieli i uczniów szkół średnich uczestnicy wielokrotnie podkreślali, ile uwagi jest poświęcone w szkołach na omawianie nowych możliwości pozyskiwania środków na wspólne działania. Przykładem jest Powiatowy Zespół Szkół nr 1 w Pszczynie. <http://www.samochodowka.pszczyna.edu.pl/Projektyunijne,wiadomosci#> (5.11.2016).

Ten wskaźnik może być przyjęty jako ważny z punktu widzenia aktywizacji terenów wiejskich – wskazywanych w literaturze jako bardziej zaniedbane, bierne. Tymczasem teren południowego pogranicza, ze swoją zróżnicowaną strukturą narodowościową i religijną, sprzyja powstawaniu swoistej enklawy terenów wiejskich, które pod wieloma względami różnią się od tych w środowisku monokulturowym.

Stwierdzono słaby związek między miejscem pracy a deklarowanym uczestnictwem nauczycieli w projektach (miasto/wieś), dla której V Cramera = 0,22 (szczegółowe dane prezentują w tabeli nr 1).

Tabela 1. Miejsce pracy (miasto/wieś) a deklaracje udziału w projektach transgranicznych

Środowisko	Uczestnictwo w projektach		Ogółem
	tak	nie	
miasto	24	56	80
	30,0%	70,0%	100,0%
wieś	38	36	74
	51,4%	48,6%	100,0%

N ważnych obserwacji: 154

$\chi^2 = 7,28$, $df = 1$, dla $p = 0,007 < 0,05$

V Cramera = 0,22

Źródło: badania własne.

Stwierdzono umiarkowany związek między miejscem pracy badanych (Polska/Republika Czeska) a deklarowanym uczestnictwem nauczycieli w projektach dla której V Cramera = 0,39 (szczegółowe dane prezentują w tabeli nr 2).

Tabela 2. Miejsce pracy (Polska/Republika Czeska) a deklaracje udziału w projektach transgranicznych

Miejsce pracy – szkoła na terenie	Uczestniczenie w projektach		Ogółem
	tak	nie	
Polski	33	84	117
	28,2%	71,8%	100,0%
Republiki Czeskiej	35	15	50
	70,0%	30,0%	100,0%

N ważnych obserwacji: 167

$\chi^2 = 23$, $df = 1$, dla $p = 0,000 < 0,05$

V Cramera = 0,39

Źródło: badania własne.

Znacznie częściej takie działania podejmowali nauczyciele z polskich szkół znajdujących się na terenie Republiki Czeskiej. Być może jest to efektem bardzo zintensyfikowanych działań prowadzonych np. przez Centrum Pedagogiczne dla Szkolnictwa Narodowościowego, które systematycznie przygotowuje, aplikuje i wdraża projekty adresowane do nauczycieli i uczniów z polskich szkół¹⁶.

Interesowało mnie, w jakich projektach badani uczestniczyli. Łącznie odpowiedzi udzieliło 68 osób, przy czym część spośród nich podało więcej niż jedno działanie transgraniczne. Badani wskazali na:

- współpracę między szkołami – tu często dodatkowo były odpowiedzi uzupełniane wskazaniem warsztatowej formy spotkań (29 deklaracji);
- międzynarodowe projekty wspierane przez fundusze unijne lub tzw. fundusz wyszehradzki (17 wskazań);
- projekty lokalne, których inicjatorami są gminy i miasta (13 wskazań);
- projekty organizowane przez PZKO – organizację prężnie działającą na Zaolziu (6 deklaracji).

Podane zostały również projekty powiązane z określonymi stowarzyszeniami i fundacjami (5 deklaracji), a w kilku wypowiedziach (4 osoby) został ujęty indywidualny kontakt promujący wizerunek Polaka i Czecha w środowisku.

Liczba i jakość realizowanych projektów, ale również to, w jaki sposób postrzegani są sąsiedzi i jakie relacje towarzyszą kontaktom (zwłaszcza na Pograniczu), w dużej mierze zależą od różnego rodzaju instytucji, działań o charakterze sformalizowanym. Sformułowałam zatem pytania do respondentów z prośbą o ocenę działania – wspierających współpracę na pograniczu polsko-czeskim – różnego rodzaju instytucji, władz i organizacji.

Oficjalna polityka państwa w stosunku do sąsiadów ma swoje odzwierciedlenie np. w mediach, sposobie prezentowania informacji, ale też ma swój wyraz w finansowaniu i wspieraniu różnego rodzaju projektów i inicjatyw. Stąd istotna dla mnie jest opinia o tym, jak badani oceniają działania rządu

---

¹⁶ Działaniom Centrum poświęcony został między innymi artykuł: A. Gajdzica, B. Kubiczek: *Wspieranie nauczycieli w środowisku mniejszościowym – na przykładzie działalności Centrum Pedagogicznego dla Szkolnictwa Narodowościowego w Czeskim Cieszynie*. W: T. Lewowicki, A. Różańska, G. Piechaczek-Ogierman (red.): *Wielokulturowość i problemy edukacji*. Cieszyn – Warszawa – Toruń 2012, Wydział Etnologii i Nauk o Edukacji Uniwersytetu Śląskiego, Wyższa Szkoła Pedagogiczna ZNP w Warszawie, Wydawnictwo Adam Marszałek, Stowarzyszenie Wspierania Edukacji Międzokulturowej, s. 181–197.

i polityków najwyższego szczebla w celu nawiązywania kontaktów polsko-czeskich.

Biorąc po uwagę uzyskane dane, można stwierdzić, że oceny są w większości dostateczne – wypowiedziało się tak 43,8% nauczycieli. Kolejna grupa osób stwierdziła, że działania polityków najwyższego szczebla są dobre – 18,2%, ale niemal identyczna liczba osób oceniła je negatywnie – 17,6%. Najwyższe noty zostały przyznane jedynie przez kilka osób – 4% badanych. Jednak zróżnicowanie ocen jest faktycznie widoczne w sytuacji rozpatrywania danych z uwzględnieniem państwa zamieszkania badanych nauczycieli.

Stwierdzono umiarkowany związek między miejscem pracy badanych a oceną działań rządu i polityków najwyższego szczebla dla której V Cramera = 0,25 (szczegółowe dane prezentuję w tabeli 3). Bardziej sceptyczni w swoich ocenach byli nauczyciele mieszkający w Polsce. Częściej przyznawali oceny niedostateczne, a ocena dostateczna jest zdecydowanie w tej grupie dominująca. Można zatem stwierdzić, że Polacy mieszkający w Republice Czeskiej częściej mogą zaobserwować działania rządu czeskiego służące nawiązywaniu współpracy z Polakami. Być może jest to efektem innej pozytywnej oceny – sytuacji szkolnictwa polskiego w Republice Czeskiej¹⁷.

Tabela 3. Miejsce pracy (Polska/Republika Czeska) a ocena rządu i polityków najwyższego szczebla

Miejsce pracy – szkoła na terenie	Rząd /polityków najwyższego szczebla				Ogółem
	ndst	dst	db	bdb	
Polski	19	59	19	2	99
	19,2%	59,6%	19,2%	2,0%	100,0%
Republiki Czeskiej	12	18	13	5	48
	25,0%	37,5%	27,1%	10,4%	100,0%

N ważnych obserwacji: 147

$\chi^2 = 9,24$ $df = 3$, dla $p = 0,026 < 0,05$

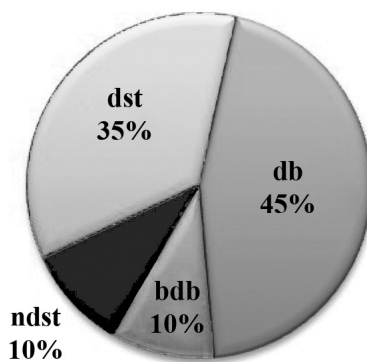
V Cramera = 0,25

Źródło: badania własne.

¹⁷ Nauczyciele podlegający czeskiemu ministerstwu oświaty Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy, w skrócie: MŠMT v ČR. Opisują to szerzej w przygotowywanej publikacji poświęconej sytuacji nauczycieli na pograniczu polsko-czeskim: T. Lewowicki, A. Szczurek-Boruta, A. Szafránska: *Sfery życia duchowego dzieci, młodzieży i dorosłych – studium z pogranicza polsko-czeskiego*. T. 4. *Nauczyciel w szkole na Pograniczu* (w opracowaniu).

Kolejną ocenianą grupą to również politycy, ale ci, którzy są bardziej widoczni i znani w terenie (por. wykres 1). Politycy lokalni zostali ocenieni wyżej niż sfery rządzące. Tym razem najczęściej działania mające na celu nawiązywanie bliższych kontaktów międzysąsiedzkich realizowane przez tę grupę osób uzyskały ocenę dobrą – 39,8%. Rzadziej zaznaczona została ocena dostateczna – wskazana przez 31,3%. Natomiast identyczna liczba osób zazaczyła dwie skrajne oceny – niedostateczną i bardzo dobrą (po 15 wskazań – 8,5%).

Wykres 1. Ocena przez nauczycieli działań polityków lokalnych służących nawiązaniu kontaktów międzysąsiedzkich (polsko-czeskich)

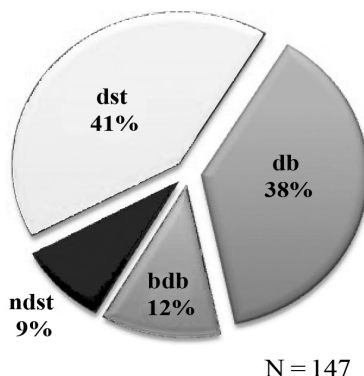

N = 155

Źródło: badania własne.

Inny charakter mają działania realizowane przez organizacje pozarządowe, czyli wszelkie podmioty, które nie są związane (przynajmniej formalnie) z administracją publiczną (rządową i samorządową) oraz których działalność nie jest nastawiona na osiągnięcie zysku. Zakładałam, że to właśnie organizacje pozarządowe okażą się najczęściej wskazywane jako działające na rzecz współpracy międzynarodowej w środowisku zróżnicowanym kulturowo. Wprawdzie nieznacznie więcej osób niż poprzednio 9,7% oceniło te działania bardzo dobrze, jednak dominują po raz kolejny oceny dostateczne – 34,7% i nieco mniej liczne dobre 31,8%. Oceny niedostateczne zostały zaznaczone przez 7,4% badanych. Szczegółowe dane prezentuję na wykresie 2.

Wykres 2. Ocena przez nauczycieli działań organizacji pozarządowych służących nawiązywaniu kontaktów międzysąsiedzkich (polsko-czeskich)

Źródło: badania własne.

Można zatem stwierdzić, że i w tym przypadku nauczyciele nie są ogólnie zadowoleni z tego, jakie działania w zakresie podejmowania współpracy transgranicznej są prowadzone.

Konkluzje

Przystępując do badań ilościowych wśród nauczycieli na pograniczu polsko-czeskim, miałam uprzednie liczne doświadczenia wspólnych działań podejmowanych w grupach łączących osoby z polskiej i czeskiej strony granicy¹⁸. Były to grupy specyficzne, silnie zaangażowane w działania na Pograniczu. Prezentowany przez nie obraz współpracy transgranicznej różni się od tego, który uzyskałam, realizując badania ilościowe. Środki finansowe, które można uzyskać dzięki sytuacji mieszkania/podejmowania pracy w obszarach przygranicznych, mogą być wykorzystane przez nauczycieli do pozyskiwania dodatkowej wiedzy czy nabywania nowych kompetencji. Jest to bez wątpienia sytuacja bardzo korzystna, stąd tak wiele organizacji, instytucji aplikuje co roku w ogłaszanych konkursach. Zaskakujący był dla mnie tak duży odsetek osób, które nigdy w żadnym projekcie transgranicznym nie brały udziału (ponad 59%). Nauczyciele okazali się również bardzo krytyczni w ocenach działań polityków i organizacji pozarządowych zmierzających do nawiązy-

¹⁸ Na przykład projekt Kolorowe Ścieżki Euroregionu: <http://www.pctesin.cz/old/BS-KS/index.php>, czy Akcent@com: <http://akcent.pctesin.cz/> (5.11.2016).

wania kontaktów polsko-czeskich. Niższe noty były częściej przyznawane przez osoby mieszkające w Polsce. Można zatem odnieść wrażenie, że spora grupa nauczycieli nie postrzega pogranicza polsko-czeskiego jako przestrzeni, w które budowana jest współpraca transgraniczna. Być może sami nie są do końca taką współpracą zainteresowani, bo sąsiad nie jest dla nich zbyt atrakcyjny. Mogą o tym świadczyć dane uzyskane w odpowiedzi na pytanie – czy poszukuje Pan/Pani wiedzy na temat Czechów i Republiki Czeskiej? Odpowiedź twierdzącą podało zaledwie 25,8% badanych. Czy zatem w sytuacji braku zainteresowania sąsiadem można dostrzegać potencjał tkwiący w możliwościach nawiązywania współpracy na pograniczu?

Bibliografia

- Dz.U. nr 142, poz. 1590 ze zm. art. 1 ust. 2 Ustawa z dnia 5 czerwca 1998 r. o samorządzie województwa.
- Dz.U. 1993 nr 61 poz. 287. Dostęp: <file:///C:/Users/Admin/AppData/Local/Temp/D19930287-1.pdf> (5.10.2016).
- Europejska Karta Samorządu Terytorialnego, sporządzona w Strasburgu dnia 15 października 1985 r. Dz.U. 1994 nr 124 poz. 607. Dostęp: <file:///C:/Users/Admin/AppData/Local/Temp/D19940607L.pdf> (5.10.2016).
- Gajdzica A., Kubiczek B.: *Wspieranie nauczycieli w środowisku mniejszościowym – na przykładzie działalności Centrum Pedagogicznego dla Szkolnictwa Narodowościowego w Czeskim Cieszynie*. W: T. Lewowicki, A. Różańska, G. Piechaczek-Ogierman (red.): *Wielokulturowość i problemy edukacji*. Cieszyn – Warszawa – Toruń 2012, Wydział Etnologii i Nauk o Edukacji Uniwersytetu Śląskiego, Wyższa Szkoła Pedagogiczna ZNP w Warszawie, Wydawnictwo Adam Marszałek, Stowarzyszenie Wspierania Edukacji Międzykulturowej.
- Gwizdała J. P.: *Euroregiony jako forma współpracy transgranicznej w Europie*. „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego. Finanse, Rynki Finansowe, Ubezpieczenia” 2015, nr 74, t. 2. <http://akcent.pctesin.cz/> (5.10.2016).
- <http://uniaeuropejska.org/europejska-karta-samorzadu-lokalnego/> (5.10.2016).
- <http://www.euroregion-nysa.eu/podstawowe-informacje> (5.10.2016).
- <http://www.funduszeuropejskie.gov.pl/strony/o-funduszach/dokumenty/ustawa-z-dnia-11-wrzesnia-2015-r-o-zmianie-ustawy-o-europejskim-ugrupowaniu-wspolpracy-terytorialnej-poz-1884/> (5.10.2016).

- <http://www.samochodowka.pszczyna.edu.pl/Projektyunijne,wiadomosci#> (5.10.2016).
- https://pl.wikipedia.org/wiki/Europejska_Karta_Region%C3%B3w_Granicznych_i_Transgranicznych (5.10.2016).
- <http://www.pctesin.cz/old/BS-KS/index.php> (5.10.2016).
- <https://www.mswia.gov.pl/pl/aktualnosci/5087,dok.html> (5.10.2016).
- Leoński Z.: *Ustrój i zadania samorządu terytorialnego*. W: S. Wykrętowicz (red.): *Samorząd w Polsce. Istota, formy zadania*. Poznań 2004, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Bankowej w Poznaniu.
- Witkowski L.: *Ambiwalencje tożsamości z pogranicza kulturowego*. W: M. M. Urlińska (red.): *Edukacja a tożsamość etniczna*. Toruń 1995, UMK.
- Witkowski L.: *Uniwersalizm pogranicza. O semiotyce kultury Michała Bachtina w kontekście edukacji*. Toruń 1991, Wydawnictwo Adam Marszałek.

The Polish-Czech borderland as a space of building transfrontier cooperation – the teachers' perspective

Abstract: Borderland is a category which has been attributed many theoretical solutions – not only in the field of philosophy but also in sociology or pedagogy. Due to the presented analyses, the category of borderland in the territorial approach has been applied in this study – borderland is treated here as a territory, common space in which two or more ethnic-cultural groups function. The forms of coexistence are shaped through being side by side – by mutual contacts. This permeating of each other and the melting of cultures make borderland a very specific territory, a space where some norms can be worked out which determine the life near each other despite the noticed differences. The relations in the borderland depend on many factors. Some are associated with individual undertakings, some are initiated, promoted and implemented by institutions, organizations, associations and societies. The transfrontier collaboration in the Polish-Czech borderland is developing intensively. In the presented text, some analyses are presented of the obtained results of the studies conducted among teachers. The author focused on answering the question whether the respondents engage in transfrontier activities and how they evaluate them.

Keywords: teacher, borderland, transfrontier collaboration

Translated by Agata Cieniałą